

RECENZIO: A NEMES- ÉS SZÍNESFÉMEK RÉGÉSZETE, TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN – KÉSZÍTÉSTECHNIKAI, ARCHEOMETRIAI ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSEK

TÖRÖK BÉLA¹

Magyar Régészet 11. évf. (2022), 1. szám, pp. 79–81.

Az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont és az MTA BTK RI Lendület Mobilitás Kutatócsoport támogatásával 2021-ben kiadott konferenciakötet két olyan műhelykonferencia előadásaiból készült tanulmányok reprezentatív válogatása, amelyek a bronzművesség, illetve a színes- és nemesfémek régészetét, korabeli technikáját-technológiáját tárgyalták kifejezetten multidiszciplináris fókuszban. Az ankétokon, igen széles idősíkot átölelve, esettanulmányok és átfogó, tematikus előadások formájában a Kárpát-medence színes- és nemesfém-kultúrájának kisebb-nagyobb szeletét, valamint az azokhoz kötődő kutatások eredményeit prezentálták régészek, történészek, néprajzosok, műszaki és természettudományi szakemberek.

„Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében” címmel indult útnak az MTA VEAB országos hatáskörű Kézművesipar-történeti Munkabizottságának, illetve Archeometriai és Iparrégészeti Munkabizottságának kiadványsorozata, amelynek immár hatodik részeként jelent meg a színesfémekkel és nemesfémekkel, azok anyagi kultúrájával, tárgyi megjelenéseivel, a kapcsolódó technikákkal, technológiákkal és a tárgyak vizsgálatával foglalkozó tanulmánykötet. A több mint húsz évvel ezelőtt megfogalmazott szándék, az egyes anyagfajtákra fókuszált, komplex, interdiszciplináris jellegű – régészeti, technika- és társadalomtörténeti, néprajzi, valamint archeometriai - megközelítés az agyag, a fa, a vas, a csont és bőr, illetve a textil után ezúttal a színes- és nemesfémek esetében is érvényesült. A hiánypótló szó nyomatéka sajnos már a recenziók világában is csökkent, már-már közhelyessé vált, ráadásul a kötet igazi érdeme nem is igazán ebben rejlik, hiszen a hazai szakirodalomban egyre több múzeumi évkönyvben, konferenciakötetben, jubileumi kiadványban és egyéb tudományos helyen találkozhatunk iparrégészeti lelőhelyek, leletek komplex feldolgozásával, a nevezett fémfajták esetében is, túlnyomó többségben esettanulmányok formájában. A szerkesztők (*Cseh Fruzsina, Kiss Viktória és Szulovszky János*) szándéka inkább azért megsüvegelendő, mert történeti időkben és kapcsolódó tudományokban próbáltak minél szélesebb spektrumot átfogó gyűjteményt prezentálni, ami nem könnyű feladat, hiszen csak a benyújtott kéziratokkal gazdálkodhattak. A feladat nehézségét már akkor is könnyű belátni, ha csak arra gondolunk, hogy a bronzművesség anyagi jellemzői, technikai, társadalomtörténeti szerepe mennyire változott az évszázadok során és mennyire különbözik a nemesfémek (arany és ezüst) világától.

A kötet 16 tanulmányából 13 az azonos című, 2018 novemberében megrendezett konferencián elhangzott előadások alapján készült. A többi három publikáció a 2016-os „*Bronzművesség az őskortól a középkorig. Műhelykonferencia régészeti és történeti korú bronztárgyak vizsgálatának lehetőségeiről*” című tudományos tanácskozáshoz kötődik.

Bondár Mária a késő rézkori fémművesség sokszínűségét foglalja össze írásában. A badeni kultúra Kárpát-medencei fókuszában tömören rendszerezi a kapcsolódó kutatástörténetet, a meghatározó lelőhelyeket és leleteket. Külön érdeme a tanulmánynak, hogy a relatíve kevés anyagvizsgálat ellenére részletesen összesíti a kapcsolódó archeometriai eredményeket és azokból leszűrhető készítőstechnikai vonatkozásokat is bemutat. Archeometriai tárgyú a *Mihácz-Pálfi Anett* neve alatt jegyzett appendix is, amely a balatonlellei késő rézkori karperec mikroszkópos vizsgálatáról számol be. *Ilon Gábor* tanulmánya szintén átfogó jellegű, a Kárpát-medencei bronzkori öntőformák lelőhelyeit, leleteit, illetve a technológiához kapcsolódó kutatások eredményeit foglalja össze. *Fekete Mária* és szerzőtársai Regöly több szempontból is kiemelkedő jelentőségű, a Kr. e. 7. századra datálható tumulusának egyfajta tárgytypusát – a láncokat,

¹ Miskolci Egyetem, Metallurgiai Intézet, intézetigazgató, e-mail: bela.torok@uni-miskolc.hu

láncszemeket – veszik górcső alá. Ezúttal a szóhasználat konkrétan is értendő, hiszen a publikáció markáns része a láncszemek metallográfiai (optikai mikroszkópos és pásztázó elektronmikroszkópos) vizsgálatáról szól, emellett a tumulusból előkerült láncszemek leírását, használatát, társadalmi és vallási szerepük értelmezését is tartalmazza. *Molnár Ferenc* és munkatársainak részletes közleménye kifejezetten anyagvizsgálatok eredményeire épül. Vaskori bronz láb- és karperecek kémiai összetételét és mikroszerkezeti sajátosságait vizsgálták hullámhosszdiszperzív mikroszondával, illetve elektronmikroszkóppal, és az eredményeket csehországi mintákkal is összevetették. *Masek Zsófia* és *Barkóczy Péter* írása a hun rézüstök régészeti vonatkozásait, valamint az ócsai üsttöredék metallográfiai vizsgálata kapcsán azok anyagösszetételi és anyagszerkezeti jellemzőit, továbbá készítésestechnikai tulajdonságait taglalja. A dolgozat a tárgy típus korábbi vizsgálatairól is beszámol.

Innentől egy mintegy ezer évet átölelő ugrással a kötet további 11 tanulmánya az újkor és a modern kor kutatásairól szól. Magától értetődően előtérbe kerül a társadalom-, ipar- és technikatörténet, illetve a néprajz, viszont a régészeti beszámolókkal együtt sajnos csökken az anyagvizsgálatok gyakorisága is – csak egy dolgozat építkezik rá – pedig ez nem lenne törvényszerű. *Benda Judit* munkája a 15. századi budai ötvösműhelyekről, rézműves és aranyműves céhekről szól. Az írott és régészeti forrásokra alapozott történeti vonatkozások mellett egy budai ötvösműhely tárgyi emlékei (kőminták, vésett mintalemezek, levéldíszítésű műhelymunkák, aranyozott ékszerek) is bemutatásra kerülnek. A 16–17. században Magyarországon használt bronzgyűk készítésestechnológiai sajátosságait mutatja be *Gyöngyösi Szilvia* és szerzőtársai dolgozata. A munkában az öntéstechnológia fókuszában kiemelt szerepet kap a *Ringer István* által feltárt, I. Rákóczi György kori ágyúöntő műhely, illetve a dombóvári és sárospataki ágyúdarabokból vett minták optikai mikroszkópos és energiadiszperzív spektrométerrel felszerelt pásztázó elektronmikroszkópos vizsgálata. *Erdei T. Lilla* tanulmányának komplexitását nem annyira a kapcsolódó kutatási területek kapcsolata, mint inkább különböző anyagfajták technológiáinak – nevezetesen a fémművességnek és a textilművességnek – összekapcsolódása adja. Ritkán kutatott, viszont nagyon érdekes területként a dolgozat a fémfonalas csipkék sajátosságait és felhasználását mutatja be mind a férfi, mind női öltözékek, de ugyanúgy a 17–18. századi lakástartozékok és egyházi textilek vonatkozásában. *Gál Éva* írása helytörténeti szempontból tekinthető esettanulmánynak, mivel az ötvös szakma pécsi történetét és vonatkozásait részletezi a 14. századtól a 20. század közepéig. Az ötvösségtörténeti források alapján végigkíséri a szakma helyi vonatkozásait, alapvetően a céhek tükrében. A dolgozat részletes táblázatot is tartalmaz a pécsi ötvösökről és a kapcsolódó forráshelyekről. Veszprémi, tatai és keszthelyi 18. század végi és 19. század eleji tárgyjegyzékek (inventáriumok) statisztikai jellegű feldolgozásainak eredményeire épül *Vida Gabriella* dolgozata, amelynek fókuszában az ónedények vannak. A kutatás tárgya alapvetően az edények alapanyaga a három város vonatkozásában, az 1770–1800 és az 1810–1820 közötti időszakokban. *P. Szalay Emőke* a debreceni ötvösség és a református egyházművészet kapcsolatát vizsgálja tanulmányában, amelyben a 16–17. századi fennmaradt emlékművek jellemző képviselőit (tálak, kelyhek, poharak, kannák, edények) tárgyfajtként is bemutatja, kiemelve készítésük debreceni vonatkozásait. *Kovács Evelin* munkájában Debrecen város céhen kívül működő színesfémműveseinek (ötvös, rézműves, óntő stb.) társadalmi és gazdasági helyzetére fókuszál. Forrásbemutatás mellett taglalja a mesteremberek iparban betöltött szerepét, gazdasági-társadalmi lehetőségeit (pl. lakás, adózás) és nem utolsósorban a korabeli szakmai hálózatot, hierarchiát. A céhes világba vezet *Gráfik Imre* rövid közleménye, amely színesfém tárgyakat mutat be a budapesti Néprajzi Múzeum internetes óntárgy katalógusához, illetve a szerző „Céhemlékek” című műtárgykatalógusához kapcsolódva. *Szulovszky János* tanulmányában szemléletes képet ad a nemes- és színesfémművesség 1892. évi magyarországi helyzetéről, társadalmi, földrajzi vonatkozásban. Számos térképen mutatja be az egyes szakmai ágazatokra lebontva a mesterek számát, a műhelyek arányát, érzékelte ezzel az egyes régióknak, körzeteknek a fémműves szakmában betöltött szerepét, fajsúlyát. *Nagy Zoltán* dolgozata indirekt módon kapcsolódik a fémművességhez, mivel a munkájának központjában álló ólom-oxidnak (ólomglét, ólomgelét, ólomtajt) a fazekasiparban a 18–20. században betöltött mázképző szerepét vizsgálja. Mindazonáltal a tanulmány alaposan részletezi a témát, mind társadalom-, gazdaság- és technikatörténeti, mind néprajzi vonatkozások alapján. Készítésestechnikai szempontból imponáló, hogy

Török Béla • Recenzió: A nemes- és színesfémek régészete, története és néprajza a Kárpát-medencében

földrajzi elhelyezkedés szerint, források alapján különböző mázkészítő receptekkel is megismerteti az olvasót. A kötet *Cseh Fruzsina* tanulmányával zárul, amely tömör, de átfogó társadalmi, néprajzi összképet vetít elénk a hazai rézműves mesterség képviselőiről a 20. századtól egészen napjainkig. A dolgozat tárgyalja a szakma kisiparos és népi iparművész vetületét, a munkafolyamatok, szerszámok és termékek alapvetéseit.

Az angol nyelvű összefoglalókkal ellátott tanulmánykötet hasznos és jellegénél fogva szélesebb szakmai kört képviselő csoport érdeklődésére számíthat idehaza. Erre szükség is van, hogy a mű által is képviselt interdiszciplinaritás a már létező szándékon és elméleten túl a gyakorlatban is egyre több példában, egyre aktívabb és eredményesebb együttműködésben öltson testet. A kötet által képviselt tanulmányok zömében alapvetés, hogy a régész, a történész, a néprajzos és az archeometriai szakember a lényegyet tekintve értse egymás szakmai nyelvét.